

Babanzade İsmail Hakkı'nın *Tanin*'de Yayımlanmış Makalelerine Göre Osmanlı Devleti ve Dış Politika (1911)

Ottoman Empire and Foreign Policy According to the Articles of Babanzade İsmail Hakkı which are Published in *Tanin* Newspaper (1911)

Faysal MAYAK*

Özet

Tanin gazetesinin önemli yazarlarından biri olan Babanzade İsmail Hakkı, 1911 yılında, Osmanlı Devleti ve dünyada meydana gelen gelişmeler üzerine birçok makale yazmıştır. Babanzade İsmail Hakkı yazmış olduğu makalelerde hem Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetindeki yerini göstermeye çalışmış hem de dünyada meydana gelen siyasi gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne nasıl etkilerde bulunduğu üzerinde durmuştur. Avrupa, Ortadoğu ve Uzakdoğu'daki olayları yakından takip ederek Tanin'deki yazılarına konu eden Babanzade İsmail Hakkı, kimi zaman gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne verdiği zararları belirtirken kimi zaman da devletin kötü gidişine çare olması amacıyla önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Bu çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde bir Osmanlı aydınının dış politikayla ilgili izlenimlerini göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Uzakdoğu, Ortadoğu, Osmanlı Devleti, Tanin Gazetesi

Abstract

One of the important writers' of Tanin, Babanzade İsmail Hakkı wrote a lot articles in 1911 about Ottoman Empire and developments in the world. Babanzade İsmail Hakkı tried to show Ottoman Empire's place in World Politics, and he also brought out the effects of these political developments on Ottoman Empire. Babanzade İsmail Hakkı observed closely the events in Europe, Middle East, Far East and made these events subject of his articles, he sometimes specified the damages given to Ottoman Empire by these developments and sometimes he gave important advices, each one as a cure, for the Empire's problems. The purpose of this study, is to reflect impressions of an Ottoman Intellectual about the foreign policy before World War I.

Key Words: Europe, Far East, Middle East, Ottoman Empire, Tanin Newspaper

Babanzade İsmail Hakkı'nın Kısa Özgeçmişi

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet dönemi entelektüellerinden biri olan Babanzade İsmail Hakkı, *Tanin* gazetesinde yazmış olduğu dış politika ve Osmanlı Devleti ile ilgili makalelerinde ilgi çekici yargılara ulaşmaktadır. Yıkılmaya yüz tutmuş bir devletin bürokrat-yazar kimlikli bir aydını olma özelliğini taşıyan İsmail Hakkı, devletin kurtuluşu için sunduğu reçeteler ve dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen politik gelişmeler üzerine *Tanin*'de birçok makale yazmıştır. Daha ziyade Hüseyin Cahit ile özdeşleşmiş olan *Tanin* gazetesinde aslında Babanzade İsmail Hakkı'nın da önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Bu öneme Babanzade'nin makalelerini incelediğimiz zaman daha somut bir şekilde şahitlik etmiş oluruz. Zira bu makalelerde kullanılan üslup, kelime seçimi ve benzetmeler, dünyanın dört bir yanında meydana gelen olaylara karşı vâkıf olunması, dış politik gelişmelerin Osmanlı Devleti üzerine etkileri hakkında yapılan çarpıcı ve tam yerinde yorumlar, Babanzade İsmail Hakkı'nın ne kadar önemli biri olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

1876 yılında Bağdat'ta doğan Babanzade İsmail Hakkı, Süleymaniyeli Babanzade Mustafa Zihni Paşa'nın üç oğlundan biridir. Babanzade İsmail Hakkı'nın diğer kardeşleri Ahmet Naim ve Şükrü Baban'dır.¹ Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. Ancak Mülkiye'nin son sınıfında öğrenci iken Sultan Abdülhamit'in okuttuğu mevlitte dağıtılan şekerleri arkadaşları ile birlikte yemeyerek bir protestoda bulununca okuldan kovulmuştur. Bu olaydan sonra Ahmet Cevdet Bey'in *İkdam* gazetesinde çalışmaya başlayan İsmail Hakkı, gazetecilik ve yazarlık hayatına burada başlamıştır. Meşrutiyet'in ikinci kez ilânından sonra 1908'de yapılan seçimlerde² Bağdat mebusu olarak seçilen

* Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi.

¹ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Milliyet Gazetesi Yayını, C 3, İstanbul, s.1162.

² 1908 seçimleri öncesinde Babanzade İsmail Hakkı, seçim çalışmaları yapmak amacıyla, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Bağdat'a gönderilmiştir. İsmail Hakkı Bey, Bağdat doğumlu olduğu için şehirde belli bir ağırlığı ve şehrin nüfuzlu kişileriyle iyi ilişkileri vardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bağdat'ta tutucu adaylara oy çıkması riskinden çekindiği için bölgeye, orali olan ve orayı bilen İsmail Hakkı Bey'i göndererek taktik uygulamıştır. Aykut KANSU, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.346.

İsmail Hakkı, bu olayla da aktif politika hayatına giriş yapmıştır. Politika ile gazeteciliği bir arada sürdüren Babanzade İsmail Hakkı, daha sonra makalelerini *Tanin* gazetesinde yazmaya başlayacaktır.³

Politik hayatta yazdığı makaleler ve ileri sürdüğü düşünceler ile epeyi popülerlik kazanan Babanzade, 1910 yılında kurulan Hakkı Paşa kabinesinde 2 Mart 1911 (1 Ra 1329 hicri) tarihinden itibaren Maarif Nazırı olarak görev alacaktır.⁴ Meclis-i Mebusan'ın 1911'de feshedilmesi üzerine, Babanzade İsmail Hakkı yapılan seçimler sonucunda (1912) Divaniye mebusu olarak yeniden parlamentoya girecektir.⁵

Gazeteci ve politikacı kimliğinin yanında Mülkiye Mektebi'nde Anayasa Hukuku dersleri de vermiştir. Mülkiye Mektebi'nde Kitabet-i Resmîye muallimliğinden istifa eden Cenab Şehabettin'in yerine aynı okulun eski mezunlarından Nail Efendi, Kavanin-i Meşrutîye dersi muallimliğine de ayda altı yüz kuruş maaşla Babanzade İsmail Hakkı tayin edilmiştir.⁶ Babanzade, anayasa hukuku konusunda ülkenin önde gelen isimleri arasında yer almaktaydı. Hatta Atatürk'ün okuduğu hukuk konulu kitaplar arasında Babanzade'nin yazmış olduğu *Hukuk-u Esasiye* isimli yapıtı da görmekteyiz. Babanzade İsmail Hakkı ayrıca Ali Reşat Bey'le birlikte *Bismark* ve Yahudi düşmanlığı konusuna ışık tutan *Dreyfus Meselesi* isimli iki kitap yazmıştır. Gazeteci-yazar, politikacı ve bilim adamı olan Babanzade İsmail Hakkı 1913 yılında İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.⁷

Feroz Ahmad, Babanzade İsmail Hakkı'yı İttihatçıların dış siyaset konusundaki akıl hocası olarak tarif etmiştir. Babanzade, İttihatçı çevrelerde ileri gelen ve etkili bir kişi olmasına rağmen Cemiyet'in iç grubuna girmemiştir.⁸ Babanzade'nin bir diğer özelliği ise; askerlik mesleğiyle meşgul olanların, siyasete dahil olmaması gerektiği düşüncesini, İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde benimsetmeye çalışan kişilerden biri olmasıdır.⁹ Babanzade İsmail Hakkı, kıvrak zekâsı ve nükteli cevaplarıyla da öne çıkmış bir isimdir. Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda milletvekilliği yaptığı dönemde, milletvekilliklerinden kâtiplik yapan Abdülaziz Mecdi Efendi, yoklama için isimleri okurken sıra Babanzade İsmail Hakkı Bey'e gelince yanlışlıkla yada şaka olsun diye "Yabanzade" biçiminde okumuş, İsmail Hakkı Bey de bu hatayı derhal "Baban'dır!" itirazıyla düzeltmiştir.¹⁰

1. Babanzade İsmail Hakkı'nın Avrupa Büyük Devletleri İle İlgili Görüşlerini İçeren Makaleleri

Babanzade İsmail Hakkı'nın *Tanin*'de yazmış olduğu makalelerinin içerik olarak büyük bir kısmını Avrupa devletlerine ayırmış olduğunu görmekteyiz. O dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğu zaman bu durum gayet normaldir. Çünkü sadece Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde değil dünyanın tamamında gözleri olan Avrupa büyük devletleri kaçınılmaz olarak Babanzade'nin makalelerine konu olmuştur. Bizim için önemli olan nokta bu makalelerde Babanzade'nin olayları değerlendirme tarzıdır. Bu cümleden hareketle İsmail Hakkı'nın makalelerini inceleyerek Avrupa devletlerinin tutumlarını net olarak görebilmekteyiz.

³ İsmail Hakkı Babanzade, *Beirut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, (Yay.Hzl. Murat Çulcu), Buke Yayınları, İstanbul, 2002, s.11.

⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DÜİT (Dahiliye Usulü İradeler Tasnifi), Dosya No: 8, Gömlek Sıra No:31, 1 Rebiülevvel 1329 (2 Mart 1911).

⁵ Babanzade, age. s.12.

⁶ *BOA*, MF.MKT. (Maarif Nezareti Evrakı), Dosya No: 1143, Gömlek Sıra No: 26, 26.L.1326 (10 Kasım 1909).

⁷ İbrahim Alaettin GÖVSA, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1946, s.57, Babanzade, age. s.12-13. Babanzade'nin "Irak Mektupları" isimli eserinde, yazarın ölüm tarihi olarak 1934 yazılmıştır. Bu tarih yanlıştır çünkü Babanzade İsmail Hakkı'nın gerçek ölüm tarihi 1913'tür. Babanzade İsmail Hakkı'nın Anayasa Hukuku konusundaki görüşlerine örnek teşkil etmesi açısından Meclis-i Mebusan'ın 22 Kanunuevvel 1327 (1911) tarihli 32. inikadında Kanun-u Esasinin 35. maddesinin değiştirilmesine yönelik konuşmalarına bk. *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, 22 Kanunuevvel 1327 (1911), İçtima Senesi:4, Devre:1, 32. İnıkad, 2. Cilt, TBMM Basımevi, 1991, s.352-371. Yine Babanzade'nin, kendi Maarif Nazırlığı'ndan sonra, Abdurrahman Şeref'in 1911'deki Maarif Nazırlığı döneminde, Meclisi Mebusan'da Maarif bütçesi tartışmalarındaki görüşleri için bk. *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, 9 Mayıs 1327 (1911), İçtima Senesi:3, Devre:1, 104. İnıkad, 7. Cilt, TBMM Basımevi, 1991, s.23-77

⁸ Feroz AHMAD, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.120 ve 207

⁹ Bu bilgi ve Babanzade'yi daha detaylı tanıtan bir yazı için bkz. Hüseyin Cahit YALÇIN, *Tamıdklarım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.119-121. Babanzade İsmail Hakkı gazeteci kişiliği açısından da prensip sahibi bir şahsiyettir. Hüseyin Cahit YALÇIN onun bu özelliği konusunda şunları söylemiştir: "*İkdam makaleleri imzasız olarak çıkıyordu. Bu, önce Babanzade Hakkı'nın dikkatine çarptı. Kendisi önceleri İkdam'da çalıştığı için görüşlerinde özel bir değer bulunması doğaldı. Hakkı, 'imzamız bizim için tinsel bir anamaldır' diyordu. 'Biz imzasız yazı yazdıkça kendimize sahip olamayız. Her şey gazetenin olur. Biz de her zaman sokağa atılabilecek bir işçi düzeyinde kalırız!'*" Bu bilgi için bkz. Hüseyin Cahit YALÇIN, *Edebiyat Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s.165

¹⁰ GÖVSA, age.s.58

1.1. Babanzade İsmail Hakkı'nın İngiltere Hakkında Yayımlanan Makaleleri

Babanzade İsmail Hakkı, İngiltere ile ilgili olarak yazdığı makalelerde çoğunlukla Basra Körfezi ve Bağdat Demiryolu üzerinde durmuştur. Babanzade'nin bu konulara öncelik vermesinde kendisinin Bağdat mebusu olmasının ve o bölgede doğduğu için oraları tanimasının büyük bir payı vardır. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında uzun süreli münakaşalara yol açan Basra Körfezi ve Bağdat hattı konusunda, başta *Times* olmak üzere İngiliz gazetelerinde yer alan ifadelerin iki tarafı da askeri yürüyüşteki “*yerinde saymak vaziyetinden*” kurtaramayacağını belirten Babanzade, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile İngiltere Büyükelçisi arasında Bağdat hattı için görüşmelere başlanmasının isabetli olduğu üzerinde durmuştur.¹¹

Babanzade'nin asıl üzerinde durduğu nokta ise Basra Körfezi sorunudur. Ona göre; Bağdat hattı konusunda İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında ihtilaf yoktur ve resmen de olması mümkün değildir. Bu ifadeye bakılacak olursa Babanzade, Bağdat hattını Osmanlı Devleti'nin bir iç işi olarak görmekte ve İngilizlerin buna müdahale hakkı olmadığını vurgulamaktadır. Buna rağmen Osmanlı yöneticilerinin Bağdat hattı konusunda İngiliz yetkililerinin söylemlerine kulak vermeleri aslında bir lütf ve fedakârlıktır. Bu fedakârlığın karşılığı olarak da İngiltere'ye; “Kuveyt ve sair konulardaki taleplerinizden vazgeçiniz” denmiştir.¹²

İngiltere'nin Bağdat hattının son kısmı üzerinde iddia ettiği “kontrol” kelimesinin, artık sermayeye eşit miktarda iştirak manasında kullanıldığını belirten, bu kelime yüzünden ortaya çıkan kavram karmaşasını İngilizce'nin elastiki bir yapıya sahip olmasına bağlayan Babanzade, Bağdat hattı konusunda görüşmelerin büyükelçi ile yapılmasına şöyle bir eleştiri getirmiştir: “*Esasen doğru bir muamele görmüş olmak için Bağdat hattına müteallik müzakerat İngiltere sefiri ile cereyan etmemek lazım gelir idi. Hattın inşası için sermayeye hangi şirket iştirak edecek ise müzakerat Nafia Nezareti ile o şirket arasında vukua gelecek idi. Ancak bu müzakeratın hedef-i aslisi hattın sermayesinden ziyade Kuveyt ve Basra mesaili olduğu içindir ki diplomatları tasaddi etmeye lüzum hissediliyor. Binaenaleyh meselenin siyasi ve diplomasi cihetlerine müteallik itilaf esasları vaz olunduktan sonra ticari ve iktisadi cihetlere müteallik nukatına , mecra-yı tabiisine avdet etmeli ve diplomatların nihayet kedi pençesi gibi yumuşak ve fakat tırnakları saklı olan parmakları arasından çıkmalıdır.*” Yine Babanzade'ye göre, Bağdat hattının bitiş noktası Kuveyt olacak, bu limanda bir zabıta, bir gümrük memuru, bir jandarma bulunacak ve bunların hepsi Osmanlı memurlarından oluşacaktır. İki devlet arasında bu yolda yapılacak bir itilafa en kârlı çıkacak devletin İngiltere olacağını belirten Babanzade, İngiltere ile olan dostça ilişkilerinin uzun süreli olması için bu pazarlıkta aldanmış olmaları katlandıklarını ifade etmiştir.¹³

II. Meşrutiyet döneminin birçok aydını Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için İngiltere dostluğunun hayati bir öneme sahip olduğunu düşünmekte idi ve Babanzade'yi de bu gruba dahil edebiliriz. Bu görüşü ispatlayan bir makaleyi Babanzade *Tanin*'de yazmıştır ki; bunun yazılmasına vesile olan olay, Şehzade Ziyaeddin Efendi'nin İngiltere Kralı ile Mısır'da görüşmesidir. Bu görüşmenin önemi sadece Osmanlı-İngiliz dostluğuna katkı sağlayacak olmasıyla sınırlı kalmayıp, görüşme yerinin Mısır olmasıyla da ayrı bir önem taşımaktadır. Buna ek olarak, görüşmenin Trablusgarp Savaşı'na denk gelmiş olması da Osmanlı Devleti açısından kritik bir durum arz etmektedir.¹⁴

Babanzade İsmail Hakkı, Trablusgarp Savaşı ile Mısır arasında şöyle bir bağlantı kurmaktadır; “Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgal edilmesi üzerine İngiltere de bu fırsattan istifade ile Mısır'da Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu çeşitli hakları yok sayacaktır. İngiltere tarafından resmi olarak teklif edilen bu iddiaların hâlâ ortalıkta dolaşmasına karşın, Ziyaeddin Efendi ile İngiltere Kralının Mısır'da görüşmesi, bu şayialara kesin olarak set çekmiştir”, görüşünde olan Babanzade, üç madde ile görüşlerine açıklık getirmektedir. Buna göre;

1- Mısır dahilinde İngiltere Kralı tarafından Ziyaeddin Efendi'ye gösterilen izzet-i ikram söz konusu dedikodulara en güzel cevap olmuştur.

2- Mısır konusunda Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında çeşitli ihtilaflar olmasına karşılık bu görüşme, iki devlet arasındaki sorunların, devamlı ve düzeyli bir ilişki kurulabilmesine engel olmadığını göstermektedir.

¹¹ Babanzade İsmail Hakkı, “İngiltere ile İtilaf Müzakeratı”, *Tanin*, 20 Şubat 1911, Nr: 886, s.1

¹² agm., s.1

¹³ agm., s.1

¹⁴ Babanzade İsmail Hakkı, “Devlet-i Osmaniye ve İngiltere”, *Tanin*, 25 Teşrinisani 1911, Nr: 1161, s.1

3- Trablusgarp Savaşı münasebetiyle samimi hissiyatlarını gösteren Mısırlı vatandaşlar Şehzade Ziyaeddin Efendi ile tanışarak fedakârlık ve gayretlerinin manevi karşılığını görmüşlerdir.¹⁵

Mısır her ne kadar İngiltere'nin kontrolü altındaysa da Osmanlı Devleti'nin sembolik olarak Mısır'ın mali işleri üzerinde veto etme gibi hakları vardı.¹⁶ 1882'den beri İngiliz yönetiminde olan Mısır, Osmanlı Devleti tarafından, bu tip haklardan ötürü hâlâ imparatorluğun bir parçası olarak kabul edilmekteydi. İngilizler de yönetimlerinin geçici olduğunu belirterek bu durumun aksini iddia etmiyorlardı.¹⁷ Ancak Osmanlı Devlet adamları, İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasıyla birlikte İngiltere'nin de mevcut siyasi karışıklıktan istifade ederek Mısır üzerindeki Osmanlı haklarını yok sayacağından endişe etmeye başladılar. Hatta Osmanlı Devlet adamları bu durumdan paniğe kapılarak Trablusgarp'ta da benzer bir yönetim şeklinin model alınması teklifinde bulunmuşlardır. Yani Trablusgarp'ı İtalya yönetecek fakat Osmanlı Devleti'nin de Mısır'daki gibi bir takım hakları olacaktı.¹⁸

Osmanlı yöneticilerinin buradaki amacı, İtalya'nın Trablusgarp'taki işgali sonrası İngiltere'nin de bundan esinlenerek Osmanlıları Mısır'dan tamamen izole etmek düşüncesine karşı, iki toprağı da kaybetmektense her ikisinde az da olsa bazı haklara sahip olarak az bir şeyler kazanma tesellisinden başka bir şey değildir. İşte bu açıdan bakılınca Şehzade'nin Mısır'da İngiltere Kralı tarafından saygıyla karşılanması Osmanlılar için iç rahatlatıcı bir gelişme olmuştur. Babanzade'nin buradan çıkardığı sonuç, İngiltere Kralı'nın, Şehzade'yi Mısır'ın gerçek sahibi olarak karşılamış olmasıdır. Babanzade'ye göre bu da göstermektedir ki, İngilizlerin Mısır üzerindeki Osmanlı haklarına herhangi bir tecavüzde bulunma düşüncesi yoktur.

1.2. Babanzade İsmail Hakkı'nın Fransa Hakkında Yayımlanan Makaleleri

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı-Fransız ilişkilerinde 1910 Borçlanması olayı önemli bir kavşak rolü oynamıştır. Maliye Nazırı Cavit Bey, Osmanlı bütçesinin ihtiyaç duyduğu nakit sıkıntısını gidermek için Fransa'ya gitmiş ancak Fransız diplomatların akıl almaz şartlarıyla karşılaşınca borç parayı Almanlardan almak mecburiyetinde kalmıştır. İşte bu olay İttihatçı liderlerin Almanya ile aynı saflarda yer almasına sebep olacak ve Osmanlı-Fransız ilişkileri bu olayla derin bir yara alacaktır. Zaten olayın ciddiyeti 1911 yılında gerek Fransız parlamentosunda gerek de Osmanlı basınında ele alınıyor olmasından anlaşılabilir. Osmanlı-Fransız ilişkilerinin gerginleştiği bu dönemde, Babanzade, yazdığı makalelerde ilişkilerin normalleşmesi için çaba göstermiş ama aynı zamanda normalleşme sürecinde Osmanlı Devleti'nin ödün vermeyeceği mesajını da iletmıştır.

Bir makalesinde, Osmanlı Devleti hakkında, Fransa parlamentosundaki milletvekillerinin ve Başbakan Mösyö Pichon'un konuşmalarına yer veren Babanzade İsmail Hakkı, sözü 1910 Borçlanmasına getirerek, Fransızların borçlanma olayından ötürü izlenen yanlış politikanın vicdan muhasebesini yapıyor olmalarını olumlu bir gelişme şeklinde yorumlamıştır. Bazı Fransız milletvekillerinin "Türkiye'nin menfaati Fransa ile uyumaktadır" ifadelerine karşılık "Fransa'nın da menfaatleri Türkiye ile uyumaktadır" sözü yukarıdaki ifadeye eklendiği zaman daha adil bir yorum yapılmış olacağını vurgulamıştır.¹⁹ Babanzade'nin bu sözleri Osmanlı dış politikasının mütekabiliyet ilkesine dayandırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Aslında yapılması gereken de budur fakat mütekabiliyet biraz da güçle orantılı olmak zorundadır. 1911 yılının Fransa'sı ile Türkiye'sinin güçleri tartılacak olursa Fransa lehine bariz bir üstünlük görülür. İşte İttihatçı liderlerin, bunu bildikleri halde dış politikada kendilerinin de söz sahibi olduklarını göstermeye çalışmaları Babanzade'nin bu makalelerinde vücut bulmuştur.

Fransa Başbakanı Mösyö Pichon, parlamentonun aynı oturumunda Girit meselesi hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Pichon'un, Giritlilerin ihtiyatsızlık ve acemilik yaptıklarını ve bu yüzden Büyük Güçlerden ihtar aldıklarını söylemesi üzerine Babanzade İsmail Hakkı, Giritlilerin çocukçasına acemilikte ısrar ettiklerini, Don Kişot'a benzer bir biçimde sanki bütün devletlerle savaşacaklarmış gibi iane topladıklarını belirtmiş, sanki Türkiye asker ve donanma göndermeye karar vermiş gibi Türkiye'ye

¹⁵ agm. s.1

¹⁶ Edward Mead EARLE, **Bağdat Demiryolu Savaşı**, (çev.Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 248

¹⁷ Palmira BRUMMETT, **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, (çev. Ayşen Anadol), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.362. İngiltere, 1885 Ekiminde Osmanlı Devleti ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre iki devlet Mısır'a birer yüksek komiser tayin edecek ve komiserler Hidiv'le beraber Mısır'a düzen verdikten sonra İngiltere Mısır'ı boşaltacaktır. Fakat bu anlaşma uygulanamamış, Mısır 1914 yılına kadar İngiliz yönetiminde kalmış, Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girince de İngiltere Mısır'ı himayesi altına aldığı ilan etmiştir. Bu bilgi için bkz. A. Halûk ÜLMAN, **I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş**, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 172

¹⁸ Yusuf Hikmet BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt: 2, Kısım: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 118

¹⁹ Babanzade İsmail Hakkı, "Fransa Meclis-i Mebusanında", *Tanin*, 14 Kanunusani 1911, Nr: 849, s.1

meydan okumalarını acemiliklerinin daha uzun süre devam edeceğine delil olarak göstermiştir. Çocukça şımarıklığın kişinin kendine zarar vereceğini, zamanı gelince bu şımarıklığın cezasını çekeceklerini ve hatta Mösyö Pichon'un bu sözlerinin şımarık çocuğun kulaklarının çekilmesi zamanının geldiğine dalalet ettiğini yine Babanzade makalesinde belirtmiştir.²⁰

Mösyö Pichon başka bir konuşmasında Osmanlı-Fransız ilişkilerine yönelik daha derin yorumlar yapmıştır. Pichon'un konuşmasında genel anlamda vurguladığı noktanın, Türkiye ile olan dostluğun borçlanmadan sonra da sarsıntıya uğramadığını ispatlamak olduğunu yazan Babanzade, Pichon'un ispat olarak; Sadrazamın konuyla ilgili beyanatını, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile Maliye Nazırı Cavit Bey'in ifadelerini, İttihat ve Terakki Fırkası Reisi Halil Bey'in nutkunu gösterdiğini belirtmiştir. Osmanlı üst düzey yöneticilerinin bu açıklamaları ile Mösyö Pichon'un bu konuşması birbiriyle örtüştüğü için Türk-Fransız dostluğu mühimsenecek bir darbe almamıştır.²¹

Mösyö Pichon'un ekonomik yönden Osmanlı Devleti ile bir uzlaşma sağlanabileceği yönündeki sözü üzerine Babanzade'nin yaptığı açıklamalar çok çarpıcıdır. Buna göre; ekonomik konular ile siyasal konular arasında duvar gibi bir set gerilmezse sürekli olarak bunlar içi içe girer ve devletlerarası rencide olayları çoğalır. Babanzade açısından sermaye, ekonomik teşebbüsler, demiryolu imtiyazı vesaire "ehlen ve sehlen"dir. Ancak her bir liranın arkasında bir süngü parıltısı görmemek, her bir imtiyaz sahibinin bir büyükleçi tarafından kukla gibi oynatılmadığına inanmak koşuluyla bu teşebbüs ve imtiyazlara izin verilebilir. Buradan hareketle *Le Temps* gazetesinin "Suriye'deki demiryollarımız" tabirine tepki gösteren Babanzade köşesinde şunları yazmıştır: "Eğer her devlet Türkiye'deki demiryollarına, imtiyazlara, teşebbüslere demiryollarımız, imtiyazlarımız, teşebbüslerimiz diye birçok "miz" edatı kullanırsa Osmanlı mülkünün nerede kalacağını tayinde hayretler içinde kalmaya hakkımız olmaz mı?" Babanzade İsmail Hakkı, bu karamsar havayı dağıtmak amacıyla Pichon'un; "hiçbir yabancı devlet Türkiye'deki demiryollarına kumanda etmek hakkına sahip değildir", sözünü örnek vermiştir ve bu iç rahatlatıcı sözü Bağdat demiryollarını sahiplenme davası güden İngiliz gazetesi *Times*'a armağan etmiştir.²²

İran hakkında Almanya ile Rusya'nın Postdam'da bir takım pazarlıklar ve anlaşmalar yapması üzerine Üçlü İtilaf devletleri arasında çatlak çıktığı yönündeki iddialara ise Babanzade İsmail Hakkı; "İran hakkında Rusya ile Almanya arasında yapılan anlaşma Fransa'yı gücendiremez, zira Fransa da Fas için Almanya ile aynı tarzda hareket etti", gibi tam yerinde bir yorum yapmıştır. Babanzade buna ilaveten şu tavsiyede bulunmaktan da geri kalmamıştır; "Fransa ile Almanya artık uyuşmalıdır. Şayet bu iki devlet uyuşursa artık Osmanlı Devleti, 'Fransa'yı memnun edersem Almanya, Almanya'yı memnun edersem Fransa gücenir' tereddüdünden kurtulacaktır. En azından Avrupa işlerinde varsın Alsas-Loren için birbirlerini yesinler fakat hiç olmazsa Osmanlı mülkü üzerinde aralarındaki zıtlıktan, asabiyetten vazgeçsinler."²³

Bu ifade aslında o dönemdeki Osmanlı dış politikasının nasıl bir temel üzerinde hareket ettiğini göstermektedir.²⁴ Büyük Güçler, Osmanlı mülkü üzerinde rekabet etmekte ve bu rekabetten Osmanlı Devleti zararlı çıkmaktadır. Zira dış politikada "her devletle iyi münasebet" prensibini uygulamak isteyen Osmanlı Devleti, bu politikanın yarattığı bir risk olarak "herkesi memnun etmek" için birçok defa taviz vermek zorunda kalmıştır.

1.3. İkinci Fas Buhranı (Agadir Krizi) ve Babanzade İsmail Hakkı'nın Buna Yönelik Makaleleri

Birinci Dünya Savaşı öncesinde iki kutba ayrılmış olan Avrupa devletleri arasındaki sömürgeci rekabetler şiddetini arttırmış ve zaman zaman ciddi krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu krizlerden olan ve savaştan kıl payı dönülen bir olay da İkinci Fas Buhranı yada Agadir Krizi'dir. Almanya ile Fransa arasındaki gerilimi arttırmış olmakla kalmayıp İngiltere'nin de olaya müdahil olması sonucunda tansiyon yükselmiş ve Almanların geri adım atmasıyla sorun kapanmıştır. Babanzade İsmail Hakkı bu konu hakkında yazdığı makalelerde hem Almanya'yı eleştirmiştir hem de İspanya'nın bu krizde oynadığı rol üzerinde durmuştur.

²⁰ agm. , s.1.

²¹ Babanzade İsmail Hakkı, "Mösyö Pişon'un Yeni Bir Nutku", *Tanin*, 18 Kanunusani 1911, Nr: 853, s.1.

²² agm. , s.1.

²³ BABANZADE, "Mösyö Pişon'un Yeni Bir Nutku", s.1.

²⁴ Osmanlı dış politikasının nasıl olması gerektiği hakkındaki tartışmaları inceleyen bir çalışma için bk. Yüksel ÖZGEN, "II. Meşrutiyet Meclis-i Mebusânı'nda Dış Politika Tartışmaları, 1908-1912", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 7, Bahar 2008, s. 47-65.

Babanzade'nin bir makalesinde ele aldığı konu, ikinci Fas buhranı konusunda İngiltere ve Almanya arasında cereyan eden olayları ve Babanzade'nin Almanya'ya karşı yaptığı sert eleştirileri içermektedir. Buna göre; Almanya'nın ikinci Fas buhranında savaş davulları çaldığı halde İngiltere'nin Fransa'ya destek olması üzerine geri adım atarak Kongo arazisiyle yetinmesi Almanya gibi güçlü bir devletin hanesine eksi çizgi atılmasına neden olmuştur. Sonucun bu biçimde ortaya çıkmasına açıklama getiren Almanya Hariciye Nazırının söylediklerine ise Babanzade'nin öfkesi büyüktür. Alman nazır Fas'ı feda etmelerine ilk gerekçe olarak; 1880'de Bismarck'ın Fransa'ya Fas'ta hareket serbestliği vererek işgal etmesine razı olduğunu gösterir. Babanzade bu gerekçeye şu karşılığı vermiştir; “ne Fransa 1880 Fransa'sıdır, ne Almanya! Almanya'nın sömürgecilik hevesi tam randımanlı olarak 25 seneden beri uyanmıştır. 31 yıl önceki siyaset ölçüsü ile şimdiki siyaset ölçüsü bir tutulmamalıdır.”²⁵

Alman nazıra Babanzade İsmail Hakkı'nın kızdığı diğer bir ifadesi de şu; 1899'da Mr.Chamberlain Fas'ın paylaşılmasını Almanya'ya teklif etmiştir. Bu paylaşım sonucunda, İngiltere Tanca'yı, Almanya da Atlas okyanusu üzerinde bir limanı alacaktır. Alman nazırın bu sebeple Fas'a el attıklarını söylemesi üzerine Babanzade; “Mr.Chamberlain'in on iki yıl önceki teklifi Almanya'nın El-Cezire Konferansı'ndan, Dar-ül Beyza olayından ve Fas'ın işgalinden sonra Agadir'e gitmesine makul bir sebep teşkil etmez” yorumunda bulunmuştur. Asıl ilginç olan yorum ise Babanzade'nin ağzından şöyledir: “*Bir büyük devlet hariciye nazırının bu itirafları cidden vahim bir misal teşkil etmekte olduğunu beyana mecburiyet hissederiz.*”²⁶ Burada dikkati çeken nokta Babanzade İsmail Hakkı'nın bu derece öfkeli ve cüretkâr konuşmasıdır. Buna sebep olarak; Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş safına kaydığı Almanya'dan böyle bir geri adım atmasını beklemiyor olmasını gösterebiliriz. Çünkü Türkiye Almanya'nın diğer devletler kadar güçlü olduğuna inanarak ona yakınlık göstermektedir. Eğer Almanya her anlaşmazlıkta böyle korkaklık yaparsa Türkiye yanlış bir tercih yapmış olur ki olası bir savaşta Almanların bu korkaklığı müttefiki olma planları yapan Osmanlı Devleti'nin de başını yakacak ve yenilgi kaçınılmaz olacaktır.

İngiltere'nin Agadir krizinde ortaya atılıp Almanya'ya meydan okumasına karşılık, Almanların sadece bir nota ile karşılık vermesine yanlış politika gözüyle bakan Babanzade makalesini şu sözlerle bitirmiştir: “*Bu açıklamalar Almanya dış politikasında eleştiriye açık pek çok yanlışlık olduğunu gösterir. Zira Almanya gibi hakikaten kuvvetli ve hiçbir devletten korkmaması lazım gelen bir devlet için harp sahasında değil siyaset sahasında bile başarısızlık büyük bir hezimetdir. Bu açıklamalardan ikinci bir sonuç çıkarmak gerekirse o da İngiltere ve Fransa arasındaki itilafın daha da ileriye giderek bir ittifak şeklini almış olmasıdır.*”²⁷ Fas yüzünden Fransa ile Almanya'nın savaşmamış olması konusunda Babanzade; Avrupalıların artık medeniyet ve kültürlerine eskisinden daha çok önem verdiklerini bu yüzden kendi kanlarını dökerek birbirlerine zarar vermek istemediklerini, Fas arazisi ahalisinin bir Pomeranyalı kemiğine veya bir Püritanyalı kanına değeri olmadığını düşündüklerini dile getirmiştir.²⁸ Zaten Almanya Fas'tan vazgeçerek kendi toprağından bir şey kaybetmediği gibi, karşılığında Kongo'yu alarak küçük de olsa bir çıkar elde ediyordu.

Fas Buhranı konusunda Babanzade'nin yazdığı önemli bir makale ise İspanya'nın bu krizde oynadığı rol hakkındadır. Fransa tam ciddi bir rakibini diskalifiye etmenin rahatlığını hissetmeye başlamışken bu sefer de karşısına olaya üçüncü şahıs olarak dahil olan İspanya çıkmıştır. İspanya zaten beş altı ay önce Alkasar ve Laras mevkilerini işgal ederek “bu işte ben de varım” sinyallerini vermiştir. Hatta iddialarında Fransa ile daha önceden Fas konusunda imzaladığı anlaşmaları delil olarak göstermektedir. İspanya'nın Fas konusunda üstatça bir strateji izlediğini vurgulayan Babanzade, ancak bunun nafiye olduğunu, zarın dönüp dolaşıp güçlüden – Fransa'dan- yana düştüğünü ifade etmiştir. Peki İspanya'nın izlediği “üstatça” politika nasıldır? Şöyle ki; 1904'te Fransa bir taraftan İngiltere ile itilaf anlaşması imzalamış diğer taraftan o zamanlar Fas'ı bu derece benimsemediği için on beş yıl müddetle imzaladığı bir anlaşma gereğince, İspanya'ya hem bir nüfuz alanı temin etmiş hem de Fas'ın ihtilali

²⁵ Babanzade İsmail Hakkı, “İngiltere ile Almanya”, *Tanin*, 27 Teşrinisani 1911, Nr:1163, s.1. Agadir Krizi'nin savaşız atlatılmasından Rusya'nın da kendisine pay çıkardığını görmekteyiz. O dönemin Rus Dışişleri Bakanı Sazonov anılarında bununla ilgili olarak; “1910 Postdam Görüşmesi'nden ötürü sıcak olan Alman-Rus ilişkileri sayesinde Rus diplomatlar Berlin'i sakinleştirmeyi başarmışlardır”, düşüncesini ifade etmiştir. Yine Sazonov'a göre; “Almanların geri adım atmasında, İngiltere Avam Kamarası'nda Almanya'nın Agadir'i işgalini İngiltere'nin kabul etmeyeceği yönündeki Bakanlar Bildirisi'nin çok büyük etkisi olmuştur. Zira Atlantik'te Alman kuvvetlerinin yer alması İngiltere-Güney Afrika yolunu tehdit edici bir mahiyet taşıyacaktır.” S. **Sazonov'un Anıları**, (çev. Betil Önuçak), Derin Yayınları, İstanbul, 2002, s. 46.

²⁶ Babanzade, “İngiltere ile Almanya”, s.1. İngiltere Sömürge Bakanı Chamberlain'in Almanya ile bir ittifak yapma konusundaki çalışmaları ve Almanların buna yaklaşım biçimlerinin nasıl olduğunu anlamak için bkz. H.Bayram Soy, **Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Mücadelesi (1890-1914)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.62-63.

²⁷ Babanzade, “İngiltere ile Almanya”, s.1.

²⁸ Babanzade İsmail Hakkı, “İspanya Dahil-i Da'vi Oluyor”, *Tanin*, 15 Teşrinisani 1911, Nr: 1151, s.1.

olasılığına karşılık iki devletin müştereken ne suretle miras paylaşımı yapacaklarını kararlaştırmıştır. Babanzade özellikle söz konusu anlaşmanın üçüncü maddesine vurgu yapmaktadır. Söz konusu maddenin içeriği şöyledir:

“Fas’taki siyasi durum veya Fas hükümeti başarılı olamadığı veyahut da bu hükümetin emniyet ve genel asayişini temin hususunda devamlı iktidarsızlığından veya bilahare ortaya çıkacak herhangi bir sebepten dolayı Fas’ta statükonun devam ettirilmesine imkân kalmadığı takdirde İspanya hükümeti bundan önceki maddede çizilen mütaka dahilinde hareket serbestliğine sahip olacak ve bu mütaka şimdiden onun nüfuz bölgesini teşkil edecektir.”²⁹

İspanya bu maddeyle yetinmeyerek Almanya İmparatorunun Fas için felaket olan Tanca ziyaretinden istifade etmiştir. Bu çerçevede 1905’te Fransa ile çıkarları doğrultusunda yeni bir anlaşma imzalamış ve El-Cezire Konferansı’nda Fransa’ya vereceği desteğin karşılığını almıştır. Bu ikinci gizli anlaşma İspanya’ya Fas’ta nerdeyse Fransa kadar etkinlik kazandırmıştır. Ancak Fransa’nın İspanya’ya danışmadan Fas’a asker çıkarması ve Almanya’nın buna karşılık Panter zırhlısını Agadir’e göndermesi üzerine İspanyollar oyuna geldiklerini anlamışlardır. Bu yüzden bir taraftan Almanya’ya yaklaşırken diğer taraftan ne olur ne olmaz elimde bir kuvvet bulunsun diye Alkasar ve Laraş mevkiilerini Fransa’nın tüm protestolarına rağmen işgal etmiştir. Böyle bir seyir gösteren bu durum karşısında Babanzade, Fas konusunda Alman-Fransız anlaşması imzalanınca İspanya’nın hukukuna riayet edilmediğini ve İspanya’nın tüm kurnazlıklarının bir İspanya şatosu gibi yıkıldığını yazmıştır. Ayrıca ne El-Cezire’de Fransa’ya destek olması ne de sonradan Almanya’nın yanında yer alması, İspanya’yı bu kaçınılmaz sondan kurtaramamıştır. İspanya’nın durumunu ise Babanzade İsmail Hakkı şöyle tarif etmiştir: “*Zavallının vaziyeti âdeta bir mecliste büyüklerin sözüne karışmak istediği halde ‘sen sus çocuklar sonra söyler’ tekdirine uğrayan çocuğa benzer.*”³⁰

1.4. Babanzade İsmail Hakkı’nın Avusturya Hakkında Yayımlanan Makaleleri

Avusturya Hariciye Nazırı Baron D’Arenthal, Macaristan Delegasyon Meclisi’nde yaptığı bir konuşmada Şark Meselesi ile ilgili açıklamalarda bulunmuş, Babanzade İsmail Hakkı da D’Arenthal’in bu konuşmasını köşesine alarak tetkik etmiştir. Babanzade’nin dikkatini çeken ilk nokta, Avrupa devletleri hariciye nazırlarının konuşmalarında sanki bir gelenekmiş gibi kendi mensup oldukları ittifak gruplarını övüyor olmalarıdır. Diğer bir nokta ise hepsinin Şark meselesi konusunda muhakkak söyleyecek bir şeylerinin olmasıdır. Özellikle Postdam Görüşmeleri hususunda üç ay boyunca her hariciye nazırı bir yorum yapmıştır. Bu durumu Postdam bahsine salça karıştırmak biçiminde değerlendiren Babanzade, konuşmaların bu şekilde süslenip lezzetlendirildiğini ileri sürmüştür.³¹

Baron D’Arenthal aynı konuşmasında Balkan devletleri hakkında; Osmanlı Devleti’nin yirmi beş yıldır aynı çizgide hareket ettiğini, bu çizginin de söz konusu hükümetlerin muhtariyetleri dairesinde barışçıl bir ilerlemeye gitmeleri olduğunu belirtmiştir. Babanzade açısından Osmanlı Devleti’nin de olaya bakış açısı aynen böyledir. Ancak Balkan devletleri şayet servet ve bilim yolunu bırakıp ihtilal ve savaş mecralarına kayarlarsa Türkiye meşru müdafaasını yapacaktır. İşte bu noktada Babanzade, D’Arenthal’in Balkan devletleri ile ilgili sözlerine atıfta bulunarak, bu sözleriyle Avusturya Hariciye Nazırının Türkiye’nin meşru müdafa hakkını tasdik etmiş olduğunu söylemiş, O’nu da işin içine karıştırmaya çalışmıştır.³²

Babanzade İsmail Hakkı, başka bir makalesinde yine Avusturya-Türkiye ilişkilerine değinerek, Avusturya’nın Osmanlıların güçlü olduğu dönemlerde dost olduğunu zayıf olduğu dönemlerde ise düşman olduğunu belirtmiştir. Avusturya için bu ikisinin arası bir politika mevcut değildir. Avusturya’nın bu yaklaşımına Babanzade şöyle bir açıklama getirmiştir; Osmanlı Devleti güçlü olduğu zaman dosttur çünkü Slavlar konusunda Rusya’ya karşı Türklere yardım bekler. Osmanlılar zayıf duruma düştüğünde ise, bu enkazdan diğer devletler kadar kendine de pay almak için eline bir balta alıp Osmanlıları parçalamak fırsatını kaçırmaz. Gerçi Avusturya’nın, bazı gazetelerde yayınlandığı vecihle İtalya’nın Rusya ile müştereken Adriyatik’te bir müdahalede bulunulması teklifini, Osmanlı Devleti’nin onurunu zedeleyeceği düşüncesiyle reddetmiş olmasını, Osmanlı dostluğuna bir delil olarak göstermesini

²⁹ agm., s.1.

³⁰ agm., s.1.

³¹ Babanzade İsmail Hakkı, “D’Arenthal’in Beyanat-ı Cedidesi”, *Tanin*, 9 Şubat 1911, Nr: 875, s.1.

³² agm., s.1.

Babanzade, inandırıcı bulamamaktadır. Çünkü Rusya zaten bu teklifi en başından reddetmiştir ve bu sebeple Avusturya bundan kendine pay çıkaramaz.³³

Arnavutluk'ta meydana gelen Malisör İsyanı hakkında da Babanzade'nin Avusturya üzerinden farklı bir bakış açışı olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki; Avusturya bu isyan konusunda Osmanlı Devleti'ne durmamaları gerektiğini, hemen o havalide ıslahat yapmalarını, okul açmalarını, yol yapmalarını, para dağıtmalarını, evler inşa etmeye başlamalarını tavsiye etmiştir. Babanzade bu tavsiyelere şu cevabı vermiştir; "bu nasihati verenler Karadağ sınırı ile Avrupa'nın göbeğindeki bir yer arasındaki farkları havsalarına sığdıramamaktadırlar. Her türlü alt yapısı olan bir şehirde birkaç gün içinde yapılabilecek bu işlerin İşkodra kayalıklarında aynı kolaylıkla yapılabileceği yanılıgısına düştüklerini" söyleyen Babanzade, "Okul Avrupa'ya hazır mal diye ismarlanıp o kayalıkların üzerine kondurulamaz ya... Öğretmen ister, bina ister, oranın durumunu, insanların mizacını ve mahalli dilleri bilen adamlar ister..." yorumunda bulunmuştur. Yol konusunun ise bir anda hallolamayacağını, bunun için bir mukavele yapmanın o kadar kolay olmadığını üstelik asayişin sağlanamadığı böyle bir yerde isyancıların yol çalışmalarına zarar vereceğini belirterek, Osmanlı Devleti'nin söz konusu konularda neden ağır davrandığını bu gerekçelere dayandırmaya çalışmıştır.³⁴

Malisör İsyanı ile ortaya çıkan muammayı biraz da Avusturya'nın çözebileceğini söyleyen Babanzade, ancak bunu yapmak istemediklerini iddia etmiştir. Rusya'nın Karadağ'a dış göstermiyor olması normaldir çünkü bunlar eski dostturlar ve Osmanlı Devleti bunu makul karşılayabilir. Peki Avusturya neden bu işe karışmak istememektedir? Babanzade'nin bu soruya cevabı şöyle olmuştur; Avusturya'nın nazarında Malisör meselesi Osmanlıların bir iç meselesidir. Bundan ötürü Avusturya'nın müdahale etmesi Türklerin şerefini ihlal eder. Halbuki bu işin kılıfıdır. Avusturya'nın gerçek düşüncesi şudur: "Malisörleri himaye etmesin diye Karadağ'ın başı üzerinde bir tehdit yumruğu sallamak Malisörleri gücendirmez mi? Avusturya ise Katolik olan bu Malisörleri her ne olursa olsun gücendirmemeye azmetmiştir. Bir de ne olur ne olmaz gelecek için bunların Avusturya'dan güvenmemiş olmaları ihtiyatlı bir hareket olur."³⁵ Babanzade'nin bu sivri dilli tavrında muhakkak ki 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakının yarattığı öfkenin etkisi vardır ancak Avusturya dostluğuna pragmatik bir açıdan da bakmayı unutmamıştır.

Avusturya'nın Malisör isyanında tarafsız kalma politikası izlemiş olmasına rağmen özellikle dini çevrelerin baskısıyla olaya karıştığını görmekteyiz. Zira Malisörler Katolik Hristiyanlardır ve dini çevrelerin etkisiyle Avusturya Dışişleri, Osmanlı Devleti'ni giriştikleri silahlı operasyon konusunda uyarmak zorunda kalmıştır. Avusturya-Macaristan Katolik Arnavutların hâmisî sıfatıyla Bâb-ı Âli'den isyancılara karşı daha yumuşak davranmasını istemiştir.³⁶ Avusturya'nın Arnavutları korumasındaki bir diğer sebep de Slav faktörüdür. Bu konuyla ilgili olarak Avusturya Dışişleri Bakanı D'Arenthal, Slav tehlikesine karşı Arnavut desteğini almak amacıyla Osmanlı Devleti'ni sert davranmaması konusunda uyardığını belirtmiştir.³⁷

1.5 Babanzade İsmail Hakkı'nın Romanya, Macaristan ve Girit Üzerine Yazdığı Makaleler

Babanzade İsmail Hakkı'nın kayda değer politik yorumlarını içeren makaleleri arasında Romanya, Macaristan ve Girit üzerine yazdıkları büyük bir öneme sahiptir. Çünkü çağdaşlarına nazaran, bu devletler ve bunların Osmanlı Devleti ile ilişkileri hakkında yazdıkları, Babanzade İsmail Hakkı'nın dış politik konularda dönemin otorite isimlerinden biri olduğunu kanıtlamaktadır.

Romanya'ya yapmış olduğu iki buçuk günlük seyahatinden yola çıkarak bu ülke hakkındaki izlenimlerini yazan Babanzade, Romanya'nın Bulgaristan, Rusya ve Avusturya ilişkileri açısından bir değerlendirmesini yapmıştır. Öncelikle Osmanlı Devleti ile Romanya'nın arasının iyi olduğunu, Rumenlerin Türk dostu olduklarını, Romanya topraklarında Türklere kin ve düşmanlık besleyecek kimsenin olmadığını belirttikten sonra sözü Bulgaristan ile ilişkilerine getiren Babanzade; Romanya'nın

³³ Babanzade İsmail Hakkı, "Avusturya ve Biz", *Tanin*, 4 Ağustos 1911, Nr:1050, s.1.

³⁴ agm., s.1.

³⁵ Babanzade, "Avusturya ve Biz", s.1.

³⁶ Bilgin ÇELİK, *İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Yayınları, İstanbul, 2004, s. 409.

³⁷ F.R.BRIDGE, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (Ed. Marian Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 47.

Bulgaristan güçlü oldukça kendisini Osmanlı Devleti'ne yakın hissedeceğini, böyle bir komşuya karşılık en büyük selâmetini Türkiye'nin kuvvetlenmesinde arayacağını söylemiştir.³⁸

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir savaş çıkması durumunda Romanya nasıl bir yol takip edecektir? sorusuna cevap ararken Babanzade İsmail Hakkı, farklı açılardan değerlendirmeler yapmaya çalışmıştır. Şöyle ki; eğer Romanya, Rusya ve Avusturya'nın kendisine ses çıkarmayacağını bilse, olası Türk-Bulgar savaşında hiç düşünmeden ordusunu Tuna'nın güneyine geçirerek Türkiye'ye yardım edecektir. Ancak tam tersine Rusya ve Avusturya buna izin vermezse Romanya müşkül duruma düşer. Çünkü Bulgaristan'a gireyim derken Rus ve Avusturya ordularının kendi arazisine girmesi riskini üzerine almak zorunda kalır. Bu da tehlikeli olduğu için Romanya Bulgaristan'a müdahale etmez. Buna karşılık olayı bir de tersinden ele alan Babanzade, Bulgaristan'ın Osmanlılara karşı elde edeceği bir zaferin Romanya'yı da tehlikeye düşüreceğini ve sırf kendi çıkarı için bile ne Rusya ne de Avusturya dinlemeden Bulgaristan'ın üzerine atılmak zorunda kalacağını yazmıştır. Babanzade şu sözleriyle olayı örneklendirmiştir: “*Zira küçük devletler büyük devletlerin o kadar oyuncuğu olmaz. Bu oyuncakların barutlu, fişekli oyuncaklar olduğunu ve patlayarak oynayanların elini, kolunu, yüzünü parçalayabilecekleri akıllardan çıkarılmamalıdır.*”³⁹

“Romanya'ya karşı Bulgaristan'ı kışkırtan Rusya olur ise Avusturya Rumenleri himaye edecektir”, diyen Babanzade, “yok aksine Bulgaristan'ı teşvik eden Avusturya olur ise o zaman Rusya Rumenlere teveccüh gösterecektir” yorumunda bulunmuştur. Fakat ne Rusya ne de Avusturya Balkanlar'da olayların netliğini görmeden böyle bir icraata girmekten uzaktırlar. Bu ihtimallerin dışında Osmanlı Devleti açısından olaya bakan Babanzade İsmail Hakkı, Bulgar-Türk savaşı olursa şayet Romanya ister istemez Bulgar kuvvetlerinin bir kısmını atıl duruma düşürebilir. Zira Romanya savaşmasa ve sadece Tuna'ya doğru bir ordu yığsa, Bulgaristan her türlü istiladan korunmak amacıyla ilk iş olarak bir miktar askerini kuzeye kaydıracaktır ve bu da güneye daha fazla asker göndermesine engel olacaktır.⁴⁰

Babanzade aslında sinyallerini vermeye başlayan Balkan Savaşları öncesinde muhtemel bir durum değerlendirmesi yapmaktadır. Fakat Balkan Savaşları'nda görülecektir ki bu senaryoların hiçbiri gerçekleşmeyecek ve Romanya sırf Osmanlı Devleti'ne yardım olsun diye Bulgarlara savaş açmayacaktır. Ancak Babanzade doğru bir tespitte bulunmuştur. Bu tespite göre; Romanya'nın II. Balkan Savaşı'na girmesi Osmanlı Devleti'ne yardım için değil iyice güçlenen Bulgaristan'ın gücünü azaltmak ve kendi çıkarlarını korumak içindir.

Babanzade İsmail Hakkı, Romanya'dakine benzer biçimde Macaristan'a da bir seyahatte bulunmuş ve bununla ilgili izlenimlerini aktardığı bir makale kaleme almıştır. Babanzade'nin bu makalesinde ilk olarak göze çarpan nokta, Macarların, Türkleri nasyonalist bir politika izlemekle suçlamalarına karşılık O'nun verdiği cevaptır. Babanzade'ye göre; Macaristan Macarlaştırmak politikasını öyle büyük bir çaba ve taassup ile yürütmektedir ki, farz-ı mahal Türkiye nasyonalist bir politika izlemeye karar verse ona çok güzel tavsiyelerde bulunabilecek kadar ustalık sahibi olmuştur. Buna paralel olarak, Türkiye'nin nasyonalist olduğu söylemleri Avrupalıların sorup soruşturmadan çığnedikleri bir çiklete benzemektedir. İşte bu sorunla ilgili olarak Babanzade, Macaristan'da bulunduğu

³⁸ Babanzade İsmail Hakkı, “Romanya ve Biz”, *Tanin*, 28 Temmuz 1911, Nr:1043, s.1. Romanya ile Bulgaristan ilişkilerinin kötü olmasını Osmanlı Devleti kendisi için bir avantaja çevirmeye çalışmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Süleyman Kani İrtem şu çarpıcı olayı anlatmaktadır: “*Hakkı Paşa 1910'da Köstence tarihiyle Paris'e gidiyordu. Bükreş'ten geçerken Romanya nazırlarıyla temaslarda bulundu. O günlerde Bulgaristan'da hazırlıklar görülmüyordu. Romanya ile Bulgaristan'ın araları iyi değildi; Bab-ı Ali bu vaziyetten istifade edebilirdi. Hakkı Paşa Rumen nazırlarıyla mülakatlarında:*

- *Bulgaristan'ın kuvvetlenmesi ve genişlemesi gerek Osmanlı, gerek Romanya devletlerinin zararındır. Vakıta aramızda bir ittifak mevcut değildir. Ancak ittifak bulunduğunu işâa eylemek (herkese duyurma) Bab-ı Ali'nin olduğu kadar Romanya hükümetinin de menfaatine uygun düşer zannedirim.*

Mütalaasını ileri sürdü. Romanya Hükümeti bu nokta-i nazarı kabul etti. Bunun üzerine Hakkı Paşa'nın Bükreş ve Romanya hükümetleriyle tedafii ve tecavüzi bir ittifak akdettiği işâa edildi.

Bu ittifak sözleri Bulgar hükümetini cidden endişeye düşürmüştü ve Bulgarlar bir müddet için yelkenleri suya indirmişlerdi. Ancak Bulgar Kabinesi durmayıp ittifakın mevcudiyet ve ademi mevcudiyetinden kendisine intina verecek haberler almaya çabalıyordu. Asım Bey'in Sofya sefaretî esnasında Osmanlı sefarethanesi evrakının aşırılması bu sebeptir.

Bulgar hükümeti Osmanlı ve Rumen devletleri arasında ittifak bulunmadığına böylece emin olduktan sonradır ki, Balkan Harbini intaç eden siyasi ve askeri hazırlıklarına gergi vermişlerdir.” Bu bilgi için bk. Süleyman Kani İrtem, **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)**, (Hzl. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2004, s.303.

³⁹ Babanzade, “Romanya ve Biz”, s.1.

⁴⁰ agm., s.1.

günlerde görüştüğü kişileri ikna etmeyi başarmış ve bu kişiler onun mantıksal açıklamaları karşısında şaşkınlığa düşmüşlerdir.⁴¹

Macarları, iç işleriyle ilgilenmekten ötürü dış dünyaya uzak kalmakla eleştiren Babanzade, Türkiye ile ilgili haberlerde Viyana'nın etkisinde kaldıklarını, İstanbul'da pek az Macar muhabir bulunduğunu ve haberleşmelerinin yetersiz olduğunu ortaya koyarak, Macarların başka merkezlerde pişirilen lokmaları iştahla ve düşünmeden hazmettiklerini söylemiştir. Bu eleştiri Macarlara yöneltildiği zaman ise gururları kırılmış bir halde sert bir tavırla bunu reddetmelerine karşılık, bu sorun kendi kamuoyları, aydınları hatta muhalif politikacıları tarafından gündeme getirildiği zaman ise topu Avusturya'ya atmaktan çekinmemişlerdir. Macaristan'da Osmanlı Devleti ile alâkalı yanlış görüşlerin oluşmasında Türk tarafına da hesap çıkaran Babanzade, yetersiz kaldıkları özeleştirisini de yapmıştır. Budapeşte'de bulunduğu esnada *Budapeşti Hırlap* gazetesinin bir yazarıyla yaptığı konuşmada; “*Haydi biz layık derecede Şark işleriyle iştigal etmemek kusurunda bulunalım. Fakat bize hiçbir şey bildirmedinizden ve Peşte matbuatında ciddi bir teşkilat kurmadığımızdan dolayı sizin de hiç kabahatiniz yok mu?*” eleştirisini alan Babanzade, bu eleştiriyi kabul etmekle yetinmeyip basın konusundaki eksikliğin Macaristan'la sınırlı kalmadığını birçok başkentte benzer eksikliğin görüldüğünü söylemiştir.⁴²

Avrupa basınına kazanma konusuna değindiği bir makalesinde Babanzade, Avrupa matbuatının Avrupa resmi çevrelerinin gerçek bir barometresi ve Avrupa kamuoyunun önemli ve ciddi bir manivelası olduğunu yazmıştır. Yapılması gereken şey ise barometrenin ibresine bakmak ve manivelayı Türklerin yararına olmak üzere kullanmaktır. Bunu yapmak için bulduğu yöntem ise şöyledir; hem İstanbul'da hem Avrupa'da gazetelerle daimi olarak temas halinde olacak, devletin genel siyasetini iyi bilen ve en ufak bir olayda bile bilgi sahibi olan kişiler görevlendirilmelidir. Bunlar yanlış haberleri çabucak tekzip edip Avrupa basınına doğru bilgiyi hemen ulaştıracak kimseler olmalıdır. Eğer bu konuda tüm yük Osmanlı büyükelçiliklerinin omuzlarına yüklenirse başarılı olunması güçtür. Babanzade'ye göre unutulmaması gereken bir şey vardır ki o da; Avrupa'daki gazete okurlarının avam tabakası, Türkiye hakkındaki şeylere uydurma dahi olsa inanacak derecede saftır. Bu kaderleşmiş anlayışı değiştirmek işte Babanzade'nin bu reçetesiyle mümkündür.⁴³

Babanzade'nin Avrupa kamuoyunda Osmanlı lehine bir hava yaratmak amacıyla verdiği bu tavsiye yerinde olmakla beraber eksik kalmaktadır. Dışişleri yetkililerinin de, buldukları ülkelerde etkili çalışmalarla Osmanlı sempatisi yaratmaları gerektiği yadsınamaz bir gerçektir. Fakat anlaşılana o ki, Babanzade Hariciye Nezareti'ni yıpratmamak düşüncesiyle eleştirilerini sadece basınla sınırlamıştır. Hariciye görevlilerinin görevlerini layıkıyla yerine getirmedikleri siteminde bulunan Mahmut Muhtar Paşa, şu eleştirilerde bulunmuştur:⁴⁴

“*Bütçenin yetersizliği, memurların liyakatsizliği ve teşkilâtın noksanlığı hasebiyle ne Hâriciye Nezâreti'nde ve ne sefâretlerimizde Hâriciyemizin işlerinden ve yazışmalarından başka bir iş görülmemekte ve realitedeki dalgalanmalara tâbi olan Hâriciyemiz, siyasetin çok ehemmiyetli işlerine müteallik meselelerle uğraşmaktan âciz ve hareketten düşmüş bir halde bulunmaktaydı. Araştırma-incelemelere ve istihbarata âit de hiçbir teşkilât yoktu. Sefâret heyetlerimiz buldukları memleket ve merkezlerin yüksek mahfilleri ve siyasileriyle tam bir temasta bulunup, iç ve dış ahvalden haberdar olmaya gayret edecek yerde, keyiflerince vakit geçirirler ve bütün vazifelerini sefârette birkaç saat yazı yazmaktan, defter karalamaktan ibaret zannederler, buldukları diyarın lisanı, tarihi, içtimai, ve siyasi hayatı ve gelişmeleri hakkında hakiki ve faydalı fikir ve bilgiler edinmeksizin dönerlerdi dersek – müstesnalar bir yana – mübalağa etmiş olmayız.”*

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında müzmin bir sorun haline gelen Girit konusunda Yunanistan ile ilişkilendirme açısından Babanzade'nin farklı yorumlarını görmekteyiz. Trablusgarp Savaşı'nı fırsat bilen Giritli “diplomatçıların” faal biçimde Yunanistan'a dahil olma çalışmalarını artırdıklarını söyleyen

⁴¹ Babanzade İsmail Hakkı, “Macaristan ve Biz”, *Tanin*, 1 Ağustos 1911, Nr: 1047, s.1. Babanzade İsmail Hakkı'nın Macarların nasyonalist oldukları ile ilgili görüşlerini Renouvin'in kitabı desteklemektedir. Renouvin'in kitabından öğrendiğimize göre: “*Öteki ulusal azınlıklar doğrudan doğruya Macar yönetimine bağlıydılar. Bu yönetim, otuz yıldır, yöntemli bir biçimde ilk öğretimde Macarca'ya zorunlu bir dil olarak yerleştirmeye çalışıyordu; bunlar Budapeşte Parlamentosunda temsil ediliyorlardı; fakat seçim yasası, kurnazca bir düzenle oy konusundan yoksun bırakılmıştı.*” Pierre Renouvin, **1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918**, (çev. Örgen Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s.114.

⁴² Babanzade, “Macaristan ve Biz”, s.1.

⁴³ Babanzade İsmail Hakkı, “Avrupa Matbuatına İhtiyacımız Var”, *Tanin*, 13 Ağustos 1911, Nr: 1059, s.1.

⁴⁴ Mahmut MUHTAR, **Maziye Bir Nazar Berlin Antlaşmasından Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri**, (Yay.Hzl. Erol Kılınc), Ötügen Yayınları, İstanbul, 1999, s. 142.

Babanzade aslında Giritlilerin Yunanistan'ın da başına belâ olduğunu belirtmiştir. Kendilerini zorla Yunanistan'a kabul ettirmek çabasında olan Giritliler, komşusu Türkiye ile iyi geçinmek isteyen Yunanlıların kafasını ağrıtmaya devam etmişlerdir. Bunu Yunanistan'ın Giritli Başbakanı Venizelos'un da kabul ettiğini ifade eden Babanzade İsmail Hakkı, Venizelos'un Giritlilerin veya hiç olmazsa Girit mebuslarının Yunanistan'a girmelerini bu defa hem Girit hem de Yunanistan için zararlı gördüğünü dile getirmiştir. Hatta Venizelos, Giritli mebusların Yunan parlamentosuna girmeleri ile oluşacak kaosun sorumluluğunu üzerine alamayacağını söylemiştir. Girit-Yunanistan birleşmesi için on yıllık bir zamana ihtiyaç olduğunu söyleyen Venizelos, bu süre dolmadan bir maceraya atılmanın Yunanistan'ın belini doğrultamayacağı sıkıntıları yaşamasına sebep olacağını belirtmiştir.⁴⁵

Yunan hükümeti başlangıçta Girit'ten gönderilecek milletvekillerini kabul etmeyeceğini bildirmiş ancak Girit meclisi bunların Yunanistan'a gönderilmeleri konusunda ısrar etmiştir. Girit'ten Yunanistan'a yapılacak yolculuğun açıktan açığa gerçekleştirilemeyeceğini anlayan Giritliler, gizli yollar aramaya başlamışlardır. Hatta milletvekillerinden bir kısmı gizlice Yunanistan'a gitmeyi başarmış ancak Yunan meclisine kabul edilmemişlerdir. Yunan hükümeti bununla da yetinmeyerek milletvekillerinin ülkeye girmesini engellemek amacıyla beş günlük bir karantina ilan etmiştir.⁴⁶

Trablusgarp Savaşı'nı fırsat bilerek uyanıklık yapmak isteyen Giritlilerin planlarının aksine yarar sağlamak yerine Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşa sebebiyet verecek niteliktedir diyen Babanzade sözlerini şöyle tamamlamıştır: “ *Eğer Yunanistan hakikaten on sene müddetle Giritli mebusları kabul etmemekte sebat ve ısrar ederse on sene müddetle bizim dostluğumuzu kazanmış demek olur. On sene müddet dostluğa alışanlar ise bir daha o dostluğu güç bozarlar.*” Aynı şekilde on yıl içinde Giritliler de Yunanistan'a bağlanmanın faydalı olmayacağını anlayacaklardır. Fakat Venizelos'un on yıllık bekleme süresine ne kadar riayet edeceği konusunda şüpheleri olduğunu belirten Babanzade, “şayet bu hırçın haller devam ederse Türkiye silah omzunda bekleme vaziyetine kararlılıkla devam edecektir” yorumunda bulunmuştur.⁴⁷

Giritli Rumlar, Trablusgarp Savaşı'ndan istifade ederek Yunanistan Meclisine Giritli milletvekili gönderme çalışmalarına yoğunluk vermişlerdir. Ancak bu girişimler gerek Avrupa devletlerinin ve gerek Yunan hükümetinin engellemeleriyle karşılaşmıştır. Özellikle Yunanistan Başbakanı olan Giritli Eleferios Venizelos, Balkan İttifakı görüşmelerinin devam ettiği günlerde Osmanlı Devleti ile böyle bir sorun yüzünden karşı karşıya gelmek istememiştir. Venizelos işte bu sebepten ötürü, Girit'in Yunanistan'a ilhakı anlamına gelen Yunan Meclisine Giritli milletvekili gönderme çalışmalarına karşı çıkmıştır. Yani Venizelos, barışçı bir düşünceyle değil zaman kazanma düşüncesiyle on yıllık bir süreye ihtiyaç olduğunu söylemiştir.⁴⁸

Venizelos zaman kazanma konusunda bu düşüncelere sahip iken 5 Eylül 1912 tarihinde Bulgaristan hükümeti Yunanistan'a, Sırbistan ile birlikte Türkiye'ye karşı savaş açmaya karar verdikleri bilgisini vermiş ve kendileriyle işbirliği yapıp yapmayacağını sormuştur. Aslında bu noktada Venizelos bir savaş istemiyordu. O, Yunan askeri gücünün henüz böyle bir savaşa hazır olmadığını düşünüyordu. Fakat diğer Balkan ülkelerinin bu kararı almasından sonra Yunanistan olaylara pasif bir izleyici olarak kalamamış ve Venizelos da diğer devletlerle işbirliği yapmıştır.⁴⁹

2. Babanzade İsmail Hakkı'nın Ortadoğu ve Uzakdoğu'daki Gelişmeler Üzerine Kaleme Aldığı Makaleleri

Babanzade İsmail Hakkı'nın 1911 yılında yazdığı makaleler içerisinde önemli bir kısmı teşkil eden Ortadoğu üzerine olanlar, o dönemin politik ve askeri atmosferini farklı bir bakış açısıyla teneffüs etmemize olanak sağlamaktadır. Babanzade'nin çoğunlukla İran hakkında yazdığı bu makaleler Tunus'tan Mısır'a kadar olan sahadaki gelişmeler üzerine önemli bilgiler vermektedir. Çin ve Rusya arasındaki ilişkileri de değişik açılardan ele alan Babanzade, dünyadaki ilerlemeyi ve dönüşümleri ne kadar iyi takip ettiğini okurlarına ispatlamaktadır.

⁴⁵ Babanzade İsmail Hakkı, “Girit Yunanistan'a da Bela Oluyor”, *Tanin*, 12 Kanunuevvel 1911, Nr: 1176, s.1.

⁴⁶ A.Nükhet ADIYEKE, “Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1991, s. 47-70.

⁴⁷ Babanzade, “Girit Yunanistan'a da...”, s.1.

⁴⁸ Vahit Cemil URHAN, *1908-1913 Tarihlerinde Girit Olayları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.112.

⁴⁹ Basil KONDİS, *Greece and Albania 1908-1914*, Institute For Balkan Studies, Thessaloniki, 1976, s.81.

2.1. İran'ın Rusya İle İlişkilerine Dair Yazdığı Makaleler

İran Hükümeti, 1911 yılında, başlatmış olduğu reform programını başarıyla sonuçlandırabilmek için Amerika Birleşik Devletleri'nden Morgan Shuster'in mali düzenlemeleri yapmak üzere İran'a gelmesini kabul etmiştir. Ancak bu durum Rusya'nın menfaatlerine uygun düşmediği için Shuster'in İran'a gelmesine karşı çıkmış ve geri gönderilmesi için baskı yapmaya başlamıştır. Shuster'in görev süresi içerisinde, İran'daki Rus nüfuzunu kırıp İngiltere yanlısı uygulamalar yapması üzerine Rusya, İran'a bir ultiimatom vererek Shuster'in görevden alınmasını istemiştir⁵⁰ Komşu İran'da meydana gelen bu gelişmeleri yakından takip eden Babanzade İsmail Hakkı, konuyla ilgili yazmış olduğu makalelerde İran'ın izlediği yolun yanlış olduğunu vurgulamış ve Rusya'ya karşı nasıl davranması gerektiği hakkında tavsiyelerde bulunmuştur.

İran'ın Rusya ile olan ilişkilerini inceleyen Babanzade İsmail Hakkı, değerlendirmelerinde İran'ın Osmanlı Devleti'ne komşu, Müslüman ve hemen hemen aynı kaderi paylaşan yönlerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu temel üzerinde yazdığı bir makaleye baktığımız zaman şunları görmekteyiz; Rusya, İran'ın iç işlerindeki istikrarsızlıktan yararlanarak kendi çıkarları doğrultusunda çeşitli müdahalelerde bulunmuştur. Yine böyle bir olay karşısında Rusya İran'a "rivayete nazaran" kırk sekiz saatlik bir ultiimatom vermiş ve İranlı hükümet yetkililerinden Rusya'dan ötürü özür dilemelerini talep etmiştir. Fakat İranlı yetkililer Rusya'dan özür dilemeyi haysiyetlerine yediremedikleri için başka çözüm yolları arayacaklar ve istifa etme konusu gündeme gelecektir. İran hükümet mensuplarının istifa ederek bu sorunu çözemeyeceklerini söyleyen Babanzade, bu istifaların Rusya'nın taleplerinden vazgeçmesine imkân sağlamayacağını belirtmiştir.⁵¹

Babanzade'nin peki İranlı yetkililere tavsiyesi ne olmuştur? Öncelikle İran öyle yada böyle Rusya'ya bir cevap vermek zorundadır. Bu özür dileme meselesine İran kamuoyu tahammül edemeyeceğinden kurulacak olan yeni kabinenin bu halet-i ruhiye karşısındaki pozisyonu gerçekten müşkül olacaktır. Ancak ne olursa olsun yeni kabine bu hakareti sineye çekmelidir ve Rusya'ya karşı dilenecek özürle birlikte galeyana gelecek olan İran ahalisini teskin etmeye çalışmalıdır. Milli gurur kırılacak olmasına karşılık halkın ve devletin selâmeti bunu zorunlu kılmaktadır. Babanzade'ye göre kabinenin eylem planı içerisinde ilk adımı bu fırtınayı durdurmak olmalıdır.⁵²

Bu tavsiyelerden sonra Babanzade, biraz da Rusya'nın durumuna değinerek, Trablusgarp Savaşı ile oluşan boşluktan ötürü Rusların meydanı boş bulduklarını⁵³ söylemekte ve İran ne kadar başarılı taktikler uygularsa uygulasin Rusya'nın bundan etkilenmeyeceğini dile getirmektedir. Yani İran özür dilesse bile Rusya amacından vazgeçmeyecektir. Çünkü politik arenada Rusya lehine bir durum mevcuttur. Fransa ve Almanya, Agadir krizinden yıpranarak çıktıkları için İran işleriyle ilgilenecek vaziyette değildirlir. Zaten Almanlar Postdam'da İran konusunda Ruslarla belli bir mutabakata varmışlardır. İngiltere daha öncesinde Güney İran'ı işgal ettiği için Rus nüfuz bölgesine karışmayı uygun görmemektedir. İşte genel durumun Rusya için son derece müsait olduğu böyle bir ortamda İran devlet adamlarının izzet-i nefisleri itibariyle böyle fedakârlık göstermeleri Babanzade'ye göre bir vatan görevidir.⁵⁴

İran anlaşılan o ki Babanzade'nin köşesinde yazdığı tavsiyelere kulak asmamıştır. Çünkü bu konunun devamı olarak yirmi gün sonra yazdığı başka bir makalede, İranlı devlet adamlarının hataya düştüklerini, tavsiyesinin aksine istifa ettiklerini, yeni kabinenin daha teşekkül etmediğini, ortalıkta ultiimatoma cevap verecek yetkili bir ağız olmadığı için süresinin bittiğini belirtmiştir. Süre sonunda Ruslar İran arazisine altı bin asker sevk etmişlerdir. Bunun üzerine İran ultiimatomun içeriğini kabul etmek zorunda kalmış ve İran Hariciye Nazırı, Rus Büyükelçiliğine üniforması ile giderek özür dilemişse de sorun yine halledilememiştir. Çünkü Rusya "geç kaldınız" diyerek özrü kabul etmemiş üstelik de 48 saatlik ikinci ve yeni bir ultiimatom daha vermiştir. Bu ultiimatomun içeriği şöyledir;

- 1- İran mali işlerini düzenlemeye memur edilen Amerikalı Shuster'in görevden alınması
- 2- Bundan sonra hiçbir yabancıların Rusya'nın izni olmaksızın İran hizmetine alınmaması

⁵⁰ Yılmaz KARADENİZ, **İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925)**, Bakış Yayınları, İstanbul, 2006, s.308-309

⁵¹ Babanzade İsmail Hakkı, "Rusya-İran", *Tanin*, 17 Teşrinisani 1911, Nr: 1153, s.1

⁵² agm. , s.1

⁵³ Pomiankowski, Ruslar'ın, 1912'de Birinci Balkan Savaşı ile birlikte, Trablusgarp'a İtalyanların asker çıkarmasında da parmağı olduğunu belirtmektedir. Bu bilgi için bk. Joseph POMIANKOWSKI, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü**, (çev. Kemal Tutan), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2003, s.35

⁵⁴ Babanzade, "Rusya-İran", s.1

3- Son yapılan askeri seferin masraflarının İran tarafından karşılanması

Bu sert ve ağır ultiमतom dolayısıyla Babanzade, şayet kendi tavsiyesi dinlenip İran zamanında özür dileseydi bunun gerçekleşmeyeceği fikrini ileri sürmüştür.⁵⁵

Rusya'nın İran'a verdiği bu ultiमतom, İran'da meşruti yönetimle birlikte ortaya çıkan Rus karşıtlığına bir son vermek içindir. Zira İran Millet Meclisi, 1907'de İran üzerinde kendi aralarında bir anlaşma imzalamış olan İngiltere ve Rusya'nın etkinliğini kırmak amacıyla hükümet örgütünü Fransız hukuk danışmanlarına, jandarma teşkilatını da İsveçli subaylara teslim etmişti. Hatta yukarıda adı geçen Amerikalı Shuster'i maliyeye düzen vermesi için görevlendirmişti. Fakat görüldüğü üzere Rusya bu gelişmelere tepkisiz kalmamış, Shuster'in İran'dan ayrılmasını sağlamıştır.⁵⁶

Babanzade'ye göre İran zaten kendini müdafaa edecek bir durumda değildir. Sağdan soldan toplanmış, silahsız ve nizamsız İran askerinin düzenli Rus askerine karşı koyması imkânsızdır. Üstelik İran iç ihtilallerle kaynayıp durmaktadır. Babanzade açısından böyle bir durumda, Rusya'yı İran Şahının dost ve müttefiki sanarak ona sadakat göstermeyi Şaha sadakat göstermek sanan akıl ve mantık yoksunu halk kitlesi İran'da buldukça, ülkenin tek vücut olarak dış düşmana karşı koyması olası değildir. *“Bununla birlikte hiçbir hastanın intihara hakkı olmadığı gibi İran da boğazını sıkın turnakların daha ziyade etine batmasını önleyecek tedbirsizliklerden kendini kurtarmalıdır.”* diyor Babanzade, makalesinin sonunda Şark komşularının yakın zamanda yeni ve feci haberlerle gündeme yeniden geleceğini iddia etmiştir.⁵⁷

Babanzade İsmail Hakkı'nın, İran'a bu tavsiyeleri vermesinde Osmanlı Devleti'nin yakın zamanda başına gelen benzer sıkıntıların büyük etkisi vardır. İtalya'nın Trablusgarp için verdiği ultiमतoma karşı Hakkı Paşa kabinesi siyasi irade gösteremeyerek istifa etmiş ve yerine gelen Küçük Said Paşa, devleti içine düştüğü bunalımdan kurtaramamıştır. Buna paralel olarak Babanzade, Şark komşularının geleceğine yönelik sezgisel yorumlarda bulunup felaket haberleri beklerken asıl felaketi kendi ülkesi yaşayacak, daha Trablusgarp Savaşı'nın külleri sönmeden Balkan felaketi yaşanacaktır. Her ne kadar Babanzade'nin ömrü görmek için yetmemişse de Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti tarihten silinecektir.

2.2. Tarblusgarp Savaşı'na Mısır ve Tunus'un Gösterdiği Tepkiler Üzerine Kaleme Aldığı Makaleler

Babanzade İsmail Hakkı, Mısırlı vatandaşların Trablusgarp Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'ne karşı göstermiş oldukları teveccühü ve manevi desteği ele aldığı bir makalesinde; Mısır'da bütün partilere mensup gazetelerin ve okurlarının ortak tazyikleriyle söz konusu savaşta Osmanlı yanlısı bir yayın politikası izlediklerini belirtmiştir. Mısır gazetelerinin bu İslâmcı ve Osmanlı Devleti yanlısı yayınlarını alenen devam ettirmiş olmasından ötürü teşekkürlerini bildiren Babanzade, bu gazetelerin yaptıkları yayınlarla sadece Mısır'a değil bütün Arap ve Müslüman dünyasına seslendiklerini böylece Osmanlıların geniş bir çevrenin manevi desteğini kazandığını dile getirmiştir.⁵⁸

Mısırlıların Osmanlı Devleti'ne desteği yalnızca manevi sahaya sıklıkla kalmamıştır. Buna dahil edilmek üzere, savaşın en başından beri açılan yardım defterleri olayın maddi boyutunun da olduğunu göstermektedir. Yalnız Mısırlı zenginler değil fakirler dahi aylıklarını bağışlamakta, Mısırlı kadınlar ziyet eşyalarını satarak bedelini yardım olarak göndermektedirler.⁵⁹ Trablusgarp Savaşı dolayısıyla İtalya'ya karşı tepki sadece Mısır'dan gelmemiş, İslâm dünyasının birçok yerinde İtalya aleyhine mitingler düzenlenmiştir. Ayrıca kurulan “İane Cemiyetleri” ile de Osmanlılara maddi yardımda bulunmak için paralar toplanmıştır. Cava adalarında, Hindistan'da, Afganistan'da, Cezayir'de ve Tunus'ta yaşayan Müslüman halk Osmanlı Devleti'ni desteklediği gibi Trablusgarp'ta savaşmak için Osmanlı ordusuna gönüllü olarak yazılmışlardır.⁶⁰

Trablusgarp Savaşı dolayısıyla İtalyanlara tepki olmak üzere Mısır ve Tunus'ta çeşitli halk hareketlerinin de meydana geldiğini Babanzade'den öğrenmekteyiz. Buna göre; bir kısım Tunuslu,

⁵⁵ Babanzade İsmail Hakkı, “İran ve Rusya”, *Tanin*, 7 Kanunuevvel 1911, Nr: 1168, s.1

⁵⁶ RENOUVIN, age., s.69

⁵⁷ Babanzade, “İran ve Rusya”, s.1

⁵⁸ Babanzade İsmail Hakkı, “Mısırlılar ve Muharebe”, *Tanin*, 13 Teşrinisani 1911, Nr: 1149, s.1

⁵⁹ agm., s.1

⁶⁰ İslâm dünyasının Trablusgarp Savaşı'na yönelik tepki ve faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s.139-148. Osmanlı gönüllü askerlerinin Mısır'da gördükleri yardımlar için bkz. Philip Hendrick Stoddard, **Teşkilât-ı Mahsusa**, (çev. Tansel Demirel), Arma Yayınları, İstanbul, 2003, s.77-88

İtalyanlar aleyhinde bir harekete kalkışarak yalnız İtalyanlardan değil Fransız ve Araplardan da bir çok kimsenin hayatını kaybetmesine neden olmuşlardır. Tunus'taki olaydan bir müddet sonra da İskenderiye'de İtalyanların ve İtalyan gazetecilerin tahrikleriyle halk galeyana gelmiş fakat Tunus'taki kadar ciddi olmayan olaylar yaşanmıştır. Babanzade, her ne amaçla yapılsa yapılsın bu tür nümayişlerin kimseye bir şey kazandırmayacağını söylemekle birlikte yabancı basında Müslümanların bu hareketlerinin “taassup” olarak değerlendirmesine karşı çıkmıştır.⁶¹

Babanzade İsmail Hakkı bu duruma yönelik eleştirilerini kendi kaleminden şöyle aktarmıştır: “*Filvaki en ağırbaşlı gazetelerde bile her gün Osmanlı askeri ile gönüllü Arap mücahitlerinin kahramanlıklarındaki büyüklük ve asalet “taassup” kelimesiyle hafifletilmek isteniliyor ki bunun kadar haksız bir şey tasavvur olunamaz. En kutsal dini hisleri ayak altına alınan, vatani parçalanan, ailesi göz önünde mahvedilen, vatandaşlarından binlercesi, sakat olanlara, âmâ ve dilenci olanlara varıncaya kadar işkençe edilerek sorgusuz, savunmasız kurşuna dizilen bir milletin nihayet vicdanı ayaklanır, kalbi feveran eder, en basit bir korunma hissi ile böyle canilere karşı silaha sarılırsa artık onun bu hareketini “taassup” kelimesiyle aşagılılamaya yetki kalır mı?*” Suçu biraz da Avrupalıların kendilerinde görmelerini isteyen Babanzade, İskenderiye'deki olayın İtalyan askerinin Osmanlı bayrağını yere düşürmesiyle başladığını, bu onur kırıcı olay karşısında halkın tepki vermesinin normal olduğunu belirtmiştir. Oysa Paris'teki bir gösteri veya Avusturya'daki İtalyanlar tarafından gerçekleştirilen bir hareketi hiçbir Avrupa gazetesi taassup olarak adlandırmaz düşüncesinde olan Babanzade, İtalya'nın çeşitli yerlerinde kolera yüzünden sağlık tedbirlerinin yetersizliğine yönelik olarak yapılan gösterilerin hiçbirinin “taassup” kelimesiyle vasıflandırılmadığını söylemiştir.⁶²

Babanzade'nin bu konuyla ilgili dikkat çektiği nokta olayların Tunus ve Mısır'da olması yani Osmanlı egemenliğinden çıkmış bölgelerde meydana gelmesidir. Burunlarının dibinde meydana gelen vahşete dayanamayıp böyle tepkiler vermelerini normal sayan Babanzade, Osmanlı sınırları içinde birçok İtalyan olmasına rağmen halktan hiç kimsenin bunlara karşı herhangi bir harekette bulunmadığını söyleyerek, Türk milletinin fazileti hakkındaki görüşlerini de belirtmiştir. Benzer biçimde şayet İtalyanlar Fransa ile bir savaşa girseydi ve aynı vahşete maruz kalsaydı bu olgunluğu göstermeyerek sivil Fransızlardan intikam alma hareketlerine gireceklerini iddia etmiştir.⁶³

2.3. Babanzade İsmail Hakkı'nın Uzakdoğu'daki Gelişmelere Yönelik Yazdığı Makaleler

Uzakdoğu'daki gelişmeler üzerine yazdığı makalelerden Babanzade'nin bölgeyi çok iyi takip ettiğini ve gündemi doğru bir şekilde yorumladığını görmekteyiz. Uzakdoğu'da 1910 yılında Rusya ile Japonya arasında bir anlaşma imzalandıktan sonra dünya kamuoyunun, artık Ruslar Uzakdoğu işlerinden uzaklaşarak dikkatlerini Avrupa'ya, Balkanlar'a ve İran'a vereceklerdir, yorumunu yaptığını söyleyen Babanzade, bir devletin kolay kolay eski politikalarından vazgeçemeyeceğini ve Rusların Çin'i göz ardı edemeyeceklerini belirtmiştir. Zira Rusya Çin'e bir ultiatom vermiş ve Uzakdoğu işlerinden elini eteğini çekmeyeceğini belirtmiştir. Ültimatomun içeriğinde ise 1881 yılında Rusya ile Çin arasında imzalanan bir ticaret antlaşmasının şartlarına Çin'in uymadığı vardır. Babanzade bu ticaret anlaşmasının zorla imzalatıldığını, o dönemde Rus askerlerinin Golça mevkiini işgal ettiklerini ve Amiral Lasovski komutasında birini donanma ile Uzakdoğu'ya gönderdiklerini, bu şekilde yapılan baskılara dayanamayan Çin hükümetinin bu antlaşmayı imzalamak mecburiyetinde kaldığını okurlarına bildirmiştir.⁶⁴

Japonya'nın da benzer bir cümle ile savaş ilânına lüzum görmeksizin bir Çin limanına saldırdığını söyleyen Babanzade, Rusya'nın da aynı taktiği uyguluyor olabileceğini, bu ultiatom ile haberleşme kanallarını keserek savaş ilân etmeden istediği bölgeye girebileceğini belirtmiştir. Ancak Amerika ve Avrupa basını bu harekete ciddi tepkiler göstermiştir. İngiltere'de Liberal Parti'nin yayın organı olan *Daily News* gazetesi, Rusya'nın bu hareketinin bir hak arama değil bir tecavüz anlamı içerdiğini yazmıştır. *Times* gazetesi de bu hareketin olumsuz sonuçlar doğuracağını iddia etmiştir. Fransız basını ve özellikle *Le Temps* gazetesi ise sorumluların Berlin'de olduklarını, Bismarck'ın bir zamanlar Rusya'yı Uzakdoğu'ya yönlendirme çabalarının şimdiki Alman politikacılarınca da sürdürüldüğünü, hatta Postdam Mülakatının bunun bir ispatı olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶⁵

⁶¹ Babanzade İsmail Hakkı, “Tunus'taki Vaka Münasebetiyle”, *Tanin*, 20 Teşrinisani 1911, Nr:1156, s.1. Tunus'ta, Fransız polisinin yoğun çabalarına rağmen İtalyanlarla Araplar arasındaki çatışmalar hemen önlenememiştir. Bu çatışmalarda altı İtalyan ölmüş, yirmi kişi de yaralanmıştır. Araplar arasında da bir çok kişi yaralanmıştır. KURTCEPHE, age., s. 147

⁶² Babanzade, “Tunus'taki Vaka Münasebetiyle”, s.1

⁶³ agm., s.1

⁶⁴ Babanzade İsmail Hakkı, “Rusya ve Çin”, *Tanin*, 22 Şubat 1911, Nr:888, s.1

⁶⁵ agm., s.1

Babanzade İsmail Hakkı, süresi on beş günlük olan bu ultiatomun ortalığı yoklamaya yönelik olduğunu ve Avrupa basınında görülen sert tepki üzerine Çin'e karşı olan hiddetini hafifleteceğini iddia etmiştir. Ancak Babanzade şu ilginç yorumu da yapmıştır: “*Burada önemli bir noktayı belirtmek icap eder: Malum olduğu üzere Avrupa devletlerinin hepsi Avrupalı olmayan devletlere karşı zaafiyet ve tereddüt göstermemeyi bir siyasi kural derecesinde görmektedirler. Çin gibi yarı medeni bir hükümeti tehdit edip tehdidini uygulamamak yukarıdaki kural ve mesleğin iflası demek olur. Ya sonra Çin şumarır, kabarır, kafa tutarsa onu kim zaptedecek? İşte bu bir ihtimaldir.*” Babanzade'ye göre diğer bir ihtimal de; Çin'in bir ıslahat başlangıcında olmasıdır. Çin'in aydınları ve yetkilileri toplanarak meşrutiyetin ilanı için bir kanun yapmakla meşguldürler. Çin kötü gidişini durdurmak için son çare olarak meşrutiyeti ilan etmeyi uygun görmüştür.⁶⁶

Ülkede bir değişime ihtiyaç olduğunu gören Çin devlet adamları 1904'te önemli bilim adamlarını Japonya, Amerika, İngiltere, Fransa ve Almanya'ya gönderdiler. Bunların amaçları söz konusu devletlerin anayasalarını incelemektir. 1906 yılında, meşruti anayasalı bir hükümeti adım adım kurmak üzere bir program kabul edildi. 1908'de geçici bir anayasa ilan edildi. Bundan sonra Çin'de yönetim modernleştirilecek, eğitim teşvik edilecek ve 1910'da bir parlamento kurulacaktı.⁶⁷ Çin hükümetinin 1911 yılının Mayıs ayı içerisinde, Çin şirketlerine ait demiryollarını devletleştirmek istemesi üzerine yeni isyanlar çıkmıştır. Sun Yat-sen'in liderliğindeki Kuomintang Partisi, bu ayaklanmaları kontrolüne alıp destekleyerek yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bunun üzerine 1911 Ekiminde Wuchang'da eyalet temsilcileri bir araya gelerek cumhuriyeti ilan etmişler ve geçici anayasa niteliğinde bir pakt imzalamışlardır. Bu gelişmelere engel olamayan Çin hükümeti de 1912 Şubatında Mançu hanedanının hükümdarlığına son vermiştir. Böylece Çin'de resmen cumhuriyet rejimi başlamıştır.⁶⁸

Babanzade İsmail Hakkı, çok doğru bir isabetle, Çin'deki reform hareketlerinin sonuçlarının 1912'de alınacağını makalesinde belirtmiştir. “*Fakat Çin bu projeyi ancak ve ancak en erken 1912'de yerine getirecek gibi görünmektedir*” yorumu Babanzade'nin dış politikada ne kadar ileri görüşlü olduğunu kanıtlamaktadır.

Yine Babanzade'ye göre; Rusların üzerinde durduğu nokta, Çin'in bu ıslahatlar ile güçlenmesine izin vermeden nüfuzlarını kuvvetlendirmek istemeleridir. Zira Ruslar Japonlara karşı bu hatayı yapmışlar, Japonların silahlanmasına zaman tanımışlardır. Eğer bunu yapmasalardı şimdi Kore ve Mançurya Rusların elinde olacaktı. Babanzade, yine çarpıcı yorumlarla yazısına son vermektedir: “*Fakat Çin zaaf ve acizdeki kuvveti takdir ediyor, biliyor ki Rusya bir daha silahını Uzakdoğu'ya ciddi biçimde uzatamayacak, biliyor ki açık kapı politikası için yaygarayı koparmaya hazır bir Amerika kendisine gerekli olan siper vazifesini üstlenecektir. Kezalik biliyor ki Rusya Uzakdoğu macerasını bir daha takibe kalkışırsa Avrupa'da bir daha belini düzeltmeyecek surette mevkisini riske sokacaktır. İşte bunun için hiç olmazsa bu defa Çin'in bu olayda olsun kabadayılığını ispat edeceğini hissediyoruz.*”⁶⁹

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son dönemi birçok ciddi değişimlerin hızla yaşandığı bir dönemdir. Bir defa devlet artık meşrutiyetle yönetilmektedir. Bu rejim insanların kafasında özgür olma, özgür düşünme ve özgürlükle gelen dünyayı tanıma fikirlerinin kök salmasına imkan sağlamıştır. Bu özgürlük rüzgarından nasibini alan en önemli alanlardan biri de basın alanıdır. Çünkü Osmanlı basını Sultan Abdülhamit zamanında çok sert sansürlerle muhatap olmak zorunda kalmıştır. Gerek iç gerekse dış basında görülen eski baskıcı yaklaşım, meşrutiyet devrinde artık kalmamıştır. Basın özgürlüğü ile birlikte, basın mensuplarına da düşünsel anlamda büyük bir özgürlük ortamı doğmuştur.

⁶⁶ Babanzade, “Rusya ve Çin”, s.1. Büyük Avrupa devletleri açısından Çin'de egemenlik alanlarına sahip olmak son derece önemlidir. Bunun için de barışçıl sızmanın en iyi yöntemi olan demiryolu imtiyazlarını almışlardır. Özellikle bu imtiyazlar 1899 yılında yoğunlaşmıştır. İngiltere Hongkong and Shanghai Banking Corporation şirketiyle aldığı imtiyazlarla Yangtze vadisinde demiryolu yaparken, Almanlar ise Kiaochow'u nüfuz alanı olarak elde etmişler ve 1898'de Schantung'da demiryolu yapma ve işletme hakkı elde etmişlerdir. Fransız nüfus bölgesi Yunnan iken Japonya Fukien bölgesinde egemendi. Rusya ise Mançurya bölgesinde egemendi. Gustav Aman, **Sun Yatsens Vermaechtnis Geschichte Der Chinesischen Revolution**, Kurt Vowinckel Verlag, Berlin-Grünwald, 1928, s.49-50. İşte Babanzade, bu durumu bildiği için ve üstelik 1905'te Japonya'ya yenilmiş bir Rusya'nın, bu ultiatomla statükoya zarar vereceğini ve diğer devletlerden de tepki göreceğini düşünerek Çin'den duruma sessiz kalmamasını beklemiştir.

⁶⁷ Yılmaz ALTUĞ, **Çin Sorunu**, Otağ Yayınları, İstanbul, 1977, s.74

⁶⁸ Fahir ARMAOĞLU, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK Yayınları, Ankara, 2003, s.799

⁶⁹ Babanzade, “Rusya ve Çin”, s.1

Bu özgür ortamdan istifade ile kalemini geliştiren isimlerden biri de Babanzade İsmail Hakkı'dır. Dünyada meydana gelen değişimleri yakından inceleyen Babanzade, *Tanin*'de yazdığı makaleler ile Osmanlı vatandaşlarının da bu değişimlerden haberdar olmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin kendini iyi geliştirmiş aydınlarından biri olan Babanzade İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri hakkında yazdığı makalelerle de Türk siyasi tarihine önemli katkılar sağlamıştır.

1911 yılı Osmanlı Devleti açısından kritik bir dönemin başladığı yıldır. Birinci Dünya Savaşı'nın yavaş yavaş ayak seslerinin duyulmaya başladığı bu yılda, Osmanlı Devleti, kendisine bir pozisyon belirlemek zorundadır ve bunun için dünya gündemini yakından takip etmek mecburiyetindedir. Babanzade İsmail Hakkı'nın makalelerinde ortaya çıkan görüntü bunu içermektedir. İngiltere ve Fransa'ya yakın olmak isteyen Osmanlı Devleti bu iki devletten de yüz bulamayınca yönünü Almanya'ya çevirecektir. Her ne kadar Babanzade, makalelerinde İngiltere ve Fransa dostluğuna rasyonel bir açıdan bakmayı ihmal etmemişse de gelişmeler gösterecektir ki dış politikada her zaman rasyonalizm işe yaramamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 1911 yılı içerisinde, Girit sorununa uzun bir mesai ayırdığını, komşusu İran'da meydana gelen gelişmelerin kendisine nasıl bir tesirde bulunacağı konusunda tereddütlerinin bulunduğunu ve belki de en önemlisi Trablusgarp Savaşı ile nasıl uğraştığını görmekteyiz. Babanzade makalelerinde bu konulara değinerek, Osmanlı Devleti'nin takınacağı tavrın ne olduğunu ve olacağını göstermeye çalışmıştır. Babanzade, Girit'i biraz kolay bir lokma olarak gördüğünden olsa gerek abalından sopa gösterirken, İran'ı konu edindiği makalelerinde, yardımsever bir üslupla aynı kaderi paylaşan Müslüman kardeşine tavsiyelerde bulunmaktan geri kalmamıştır.

Babanzade İsmail Hakkı'nın Uzakdoğu ile ilgilenmesinde ise Rusya faktörü etkilidir. Zira Rusya bir yandan İran işleriyle meşgul olurken öte yandan Çin'le yeniden ilgilenmeye başlamıştır. Babanzade İsmail Hakkı dünyanın dört bir tarafında meydana gelen bu olayları makalelerinde ele alıp inceleyerek, gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne etkilerini ve Osmanlıların bu düzende nasıl bir duruş sergilemeleri gerektiğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

A- Tanin 1911 (Tarih ve numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

B- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

MF.MKT. (Maarif Nezareti Evrakı), Dosya No: 1143, Gömlek Sıra No: 26, 26.L.1326 (10 Kasım 1909)

DUİT (Dahiliye Usulü İradeler Tasnifi), Dosya No: 8, Gömlek Sıra No:31, 1 Rebiülevvel 1329 (2 Mart 1911)

C- Kaynak Eserler

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Gazetesi Yayını, Cilt:3, İstanbul, ss.1162

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 22 Kanuneevvel 1327(1911), İçtima Senesi:4, Devre:1, 32. İnikad, 2. Cilt, TBMM Basımevi, 1991

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 9 Mayıs 1327(1911), İçtima Senesi:3, Devre:1, 104. İnikad, 7. Cilt, TBMM Basımevi, 1991

D- Araştırma Eserleri

ADIYEKE A.Nükhet, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (1991), s. 47-70

AHMAD Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004.

ALTUĞ Yılmaz, **Çin Sorunu**, Otağ Yayınları, İstanbul 1977.

AMAN Gustav, **Sun Yatsens Vermaechtnis Geschichte Der Chinesischen Revolution**, Kurt Vowinckel Verlag, Berlin-Grünwald 1928.

ARMAOĞLU Fahir, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK Yayınları, Ankara 2003.

BABANZADE İsmail Hakkı, **Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları**, (Yay.Hzl. Murat Çulcu), Büke Yayınları, İstanbul 2002.

BAYUR Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt: 2, Kısım: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

BRİGDE F.R., "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, (Ed. Marian Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

- BRUMMETT Palmira, **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, (çev. Ayşen Anadol), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- ÇELİK Bilgin, **İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu**, Buke Yayınları, İstanbul 2004.
- EARLE Edward Mead, **Bağdat Demiryolu Savaşı**, (çev. Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.
- GÖVSA İbrahim Alaettin, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1946.
- İRTEM Süleyman Kani, **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)**, (Hzl. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 2004.
- KANSU Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- KARADENİZ Yılmaz, **İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925)**, Bakış Yayınları, İstanbul 2006.
- KONDİS Basil, **Greece and Albania 1908-1914**, Institute For Balkan Studies, Thessaloniki 1976.
- KURTCEPHE İsrail, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK Yayınları, Ankara 1995
- Mahmud Muhtar, **Maziye Bir Nazar Berlin Antlaşmasından Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri**, (Yay.Hzl. Erol Kılınç), Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.
- ÖZGEN Yüksel, “ II. Meşrutiyet Meclis-i Mebusânı'nda Dış Politika Tartışmaları, 1908-1912”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 7, Bahar (2008), s. 47-65
- POMIANKOWSKI Joseph, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü**, (çev. Kemal Tutan), Kayıhan Yayınları, İstanbul 2003.
- RENOUVİN Pierre, **1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918**, (çev. Örgen Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2004.
- S.Sazonov'un Anıları**, (Çev.Betil Önuçak), Derin Yayınları, İstanbul 2002.
- SOY H.Bayram, **Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Mücadelesi (1890-1914)**, Phoenix Yayınları, Ankara 2004.
- STODDARD Philip Hendrick, **Teşkilât-ı Mahsusa**, (çev. Tansel Demirel), Arma Yayınları, İstanbul 2003
- URHAN Vahit Cemil, **1908-1913 Tarihlerinde Girit Olayları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- ÜLMAN A. Haluk, **I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş**, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- YALÇIN Hüseyin Cahit, **Edebiyat Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1975.
- YALÇIN Hüseyin Cahit, **Tanıdıklarım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.